

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Met recht en rekenschap : de ambtenaren bij het Hof van Holland en de Haagse Rekenkamer in de Habsburgse Tijd (1483-1558)

Braake, S. ter

Citation

Braake, S. ter. (2007, November 21). *Met recht en rekenschap : de ambtenaren bij het Hof van Holland en de Haagse Rekenkamer in de Habsburgse Tijd (1483-1558)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/12449>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/12449>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Met Recht en Rekenschap

Hollandse Studiën 42

Uitgave van de Historische Vereniging Holland, Postbus 2260, 1200 CG Hilversum
en Uitgeverij Verloren, Postbus 1741, 1200 BS Hilversum

Redactie: C.J. Zuijderduijn
Lay-out en productie: Rombus, Hilversum

Dit boek is mede tot stand gekomen dankzij steun van: de Stichting Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, de J.E. Jurriaanse stichting, de Stichting Professor van Winter Fonds, de Jacobs-Schumacher Stichting en het H.P.H. Jansen Fonds.

Illustratie omslag: Rekenmeester Vincent Cornelisz. (1469-1550).
(foto collectie Haags Historisch Museum)

Dit proefschrift heeft geen eigen ISBN.
Het ISBN van de handelseditie is 978-90-8704-010-9.

© 2007 Serge ter Braake & Uitgeverij Verloren,
Postbus 1741, 1200 BS Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak Rombus, Hilversum
Omslagontwerp Robert Koopman, Hilversum
Druk Wilco, Amersfoort
Bindwerk Van Strien, Dordrecht

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Met Recht en Rekenschap

*De ambtenaren bij het Hof van Holland en de
Haagse Rekenkamer in de Habsburgse Tijd (1483-1558)*

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof. mr. P.F. van der Heijden,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op woensdag 21 november 2007
klokke 15.00 uur

door

Serge ter Braake
geboren te Harderwijk
in 1980

Promotiecommissie

Promotor: prof.dr. Wim Blockmans

Co-promotor: dr. Mario Damen

Referent: prof.dr. Koen Goudriaan (Vrije Universiteit Amsterdam)

Overige leden: prof.dr. Simon Groenveld

prof.dr. Judith Pollmann

dr. Louis Sicking

Woord vooraf

Het schrijven van een proefschrift is meer dan alleen een proeve van bekwaamheid. Het is ook een test van het karakter, het doorzettingsvermogen en de discipline van de promovendus. Een goede omgeving, zowel op het werk als in de privésfeer, is daarom van groot belang voor het slagen van een promotietraject. Bij het voltooien van het proefschrift is het daarom goed te beseffen dat ik me zeer gelukkig mag prijzen met de mensen die ik gedurende de laatste vier jaar in mijn naaste omgeving heb gehad. Naast de mensen die ik hier niet mag bedanken, blijven er daarom genoeg mensen over aan wie ik een woord van dank wil wijden, zonder dat ik de pretentie wil hebben volledig te kunnen zijn.

Op intellectueel gebied gaat mijn dank in de eerste plaats uit naar mijn docenten aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. De inspirerende colleges van ‘meester verteller’ Jaap van Moolenbroek deden mij definitief besluiten ‘Middeleeuwen’ als specialisatie te doen. Aan Hilde De Ridder-Symoens en Arjan van Dixhoorn dank ik mijn liefde voor de prosopografie. Hoewel ik de laatste ‘lustige geest’ tijdens een gesprek bij de tramhalte in 2001 stilzwijgend voor gek verklaarde toen hij zei archiefonderzoek ‘geweldig’ te vinden, moet ik hem daarin nu groot gelijk geven. Ad Tervoort was de tweede lezer voor mijn doctoraalscriptie en was later zo vriendelijk mij de gegevens toe te sturen van zijn prosopografische onderzoek naar Nederlandse studenten in Italië. Aan de VU ontmoette ik ook mijn collega student Paul van Trigt. Hem dank ik voor de morele steun en vooral voor zijn onwankelbaar vertrouwen in mijn kunnen tijdens de studie.

In Leiden vond ik in vele opzichten een warm welkom bij de sectie Middeleeuwse Geschiedenis. Antheun Janse en Robert Stein dank ik voor hun oprechte interesse in mijn onderzoek en hun raadgevingen op het gebied van onderzoek en onderwijs. Hanno Wijsman zorgde er letterlijk voor dat ik mij thuis voelde in Leiden door zijn appartement een jaar aan mij onder te verhuren. Job Weststrate stond als ‘senior-AIO’ altijd klaar zijn ervaringen als docent met mij te delen. Hans Mol dank ik voor de zeiluitjes in Friesland. De sectie was ook een flink aantal junior onderzoekers rijk. Allen dank ik voor de gezelligheid bij de vele koffiepauzes, lunches en Medieval PhDinners. Met Aart Noordzij kon ik herinneringen aan de VU ophalen. Liesbeth Zuidema was altijd een icoon van gezelligheid. Arie van Steensel en voor

korte tijd Justine Smithuis hadden al het geduld met mijn vreemde grillen als kamergenoot. De eerste was bovendien een collega prosopograaf en met de tweede deelde ik een fascinatie voor het fenomeen partijstrijd. Véronique Flammang was zo vriendelijk een vreemdeling wegwijst te maken in het archief in Lille. Sjoerd Bijker dank ik ook nadrukkelijk voor zijn vriendschap buiten de kantooruren. Zijn attente vriendelijkheid maakte het stukken eenvoudiger om als VU-man in Leiden te integreren. Ik had ook het geluk om tegelijk met een andere AIO aangesteld te worden bij de sectie. Met Annemieke Verboon deelde ik in de loop der jaren veel AIO lief en leed, zowel op professioneel als persoonlijk vlak. Met haar deelde ik ook het gevoel voor humor dat vaak nodig is om het promotietraject en het leven te kunnen relativeren.

Ook buiten de sectie Middeleeuwse Geschiedenis vond ik vriendschappen. In de eerste plaats denk ik daarbij aan mijn ‘Vaderlandse vrienden’. Michael Serruys was twee jaar lang een gewaardeerde kamergenoot. Samen met Mirella Marini bood hij mij onderdak toen ik archiefonderzoek moest verrichten in Brussel. Als Belg wist hij de ‘koude Nederlanders’ als geen ander samen te brengen. Ook met Johan den Hertog deelde ik voor korte tijd mijn kamer. Ik dank hem voor de vele gesprekken over prosopografie en biografie en het enthousiasme waarmee hij mijn plannen voor activiteiten buiten kantooruren altijd begroette. Arjan Nobel dank ik voor het toespelen van enige informatie en het delen van ervaringen met de kuikens. Lars van Wezel is een mediëvist die ook in 2003 als AIO in Leiden begon. Samen met hem en Annemieke Verboon liep ik alle cursussen en symposia van de landelijke onderzoeksschool af, die de zo nodige band scheppen tussen jonge onderzoekers. Hans Wilbrink junior dank ik in het bijzonder voor zijn vriendschap en de vele gesprekken die we voerden, soms tot vroeg in de ochtend, over het AIO-bestaan en het leven in het algemeen. Als modernist wist hij nog vele inspirerende opmerkingen te maken als het gesprek, gelukkig niet al te vaak, over mijn proefschrift ging.

Van de wetenschappers buiten de universiteit Leiden dank ik nog Hans Smit voor het vroegtijdig ter beschikking stellen van de resultaten van het dagvaarten-project van het ING en het toespelen van andere gegevens. Harald Deceulaer was zo vriendelijk mij nadere toegangen te verschaffen op de correspondentie in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Rienk Vermij liet mij weten waar ik zijn doctoraalscriptie kon inzien. Prof. Dr. Heinz Noflatscher stuurde mij informatie over Nicasius Hackenay. Hans Jacobs verstrekke op de valreep nuttige genealogische informatie. De Stavo-leesgroep bood mij de gelegenheid om niet alleen te discussiëren over alle aspecten van staatsvorming, maar ook om ervaringen uit te wisselen over het promoveren in het algemeen.

Tenslotte zijn er ook nog een aantal niet-wetenschappers die hier een woord van dank verdienen. De Lelystadse ‘wizards’ Kasper en Ronnie dank ik voor hun vriendschap gedurende inmiddels meer dan een decennium. Mijn ouders dank ik voor hun steun, de grote vrijheid die ze me gaven in het volgen van mijn interesses en voor hun eigen onophoudelijke interesse in waar ik mee bezig ben. Mijn broer

Krijn was de enige 'leek' die het proefschrift in eerste versie van begin tot einde las en becommentarieerde. Vele komma's staan dankzij hem op de goede plaats. Omi leefde bijna als geen ander mee tijdens mijn sollicitatieronde in Leiden. Haar onophoudelijke energie en enthousiasme, zelfs toen ze de tachtig passeerde, waren een bron van inspiratie.

Finally, a special thanks goes to my dear international friends. In particular my thanks goes to: Shane Speck for correcting my English, most notably in the summary, and being my most trusted source of personal advice on many occasions; Niklas Grip for sharing his experiences in the academic world and the far more complicated world of relationships, and for being a good Swedish host in Bremen; Angela Ruggero for her Italian cooking and for designing and creating my database; Birgit Schindlbeck for helping me with some odd words of German and sharing the historical Gennßhenkherfest experience with me; Jason Teagle for helping me with some English and taking me to places where he otherwise would never go; Natalia Milchakova for keeping me together when it was needed most and 'keeping me company' during countless working hours. All of them I thank for the unconditional friendship and trust they have given me over the years.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	5
Inleiding	13
1 Kader en probleemstelling	15
2 Afbakening van het onderzoek: ambtenaren in de Habsburgse Nederlanden (1483-1558)	21
3 Methode en bronnen	26
4 Opbouw van het boek	35
1 De instellingen	37
Inleiding	37
1 De stadhouder	40
2 De raad	45
2.1 Institutionele veranderingen (1483-1558)	45
2.2 Taken	49
2.3 De president	54
2.4 De raadsheren	57
2.4.1 Taken	57
2.4.2 Samenstelling en aantallen	60
3 De rentmeester-generaal	64
4 De rentmeester van de exploten	66
5 De procureur-generaal, advocaat-fiscaal en substituut-procureur-generaal	68
5.1 De procureur-generaal, advocaat-fiscaal en substituut-procureur-generaal tot 1520	68
5.2 De procureur-generaal, advocaat-fiscaal en substituut-procureur-generaal na 1520	70
6 De bewaarder van de charters en registers	72
7 De griffier	75
8 De secretarissen	80
8.1 Taken	80

8.2	Bezoldigde en onbezoldigde secretarissen	82
9	De Rekenkamer	84
9.1	Taken	84
9.2	Samenstelling	87
	Besluit	91
2	Een ambt in dienst van de vorst	93
	Inleiding	93
1	De aanstelling	95
1.1	De aanstelling bij het Hof van Holland	95
1.2	De aanstelling in de Rekenkamer	103
2	De voordelen van een functie in dienst van de vorst	104
2.1	Symbolische voordelen: prestige en eer	104
2.2	Materiële voordelen: salarissen en emolumenten	109
2.3	Begunstigingen van de vorst	117
2.4	Economisch kapitaal naar de vorst	122
	Besluit	125
3	De ambtenaren	127
	Inleiding	127
1	Herkomst	127
1.1	Herkomst per gewest	128
1.2	Herkomst per stad	133
2	Scholing	136
3	Sociale afkomst	143
4	Leeftijd	148
5	Carrières	151
5.1	Kwantitatieve analyses	151
5.2	Carrières in andere gewestelijke Hoven in de Nederlanden	159
5.3	In dienst van meerdere belangen	165
5.3.1	De landsadvocaten	165
5.3.2	De pensionarissen	169
5.3.3	Vertegenwoordigers voor het Hof van Holland	172
5.3.4	Vorstelijke ambtenaren in dienst van de Staten	174
5.3.5	Conclusie	178
	Besluit: het groepsportret van de gewestelijke ambtenaren 1483-1558	178
4	Relaties met de onderdanen	180
	Inleiding	180
1	De inzet van de dagvaarten: beden en vrije handel	183
2	De rol van de ambtenaren op de dagvaarten	189

2.1	De stadhouders	189
2.2	Andere invloedrijke mannen	192
3	Geschenken van de Staten van Holland	195
4	Het verzetten van de wet	201
5	Persoonlijke banden met de steden	205
6	Giften van de steden	210
6.1	Geschenken bij een bezoek	212
6.2	Jaarlijkse geschenken	214
6.3	'Gratuiteyten' of giften met een specifieke reden	216
	Besluit	220
5	Ketterbestrijding	222
	Inleiding	222
1	Het begin: de vervolging van Cornelis Hendriksz. Hoen (1522-1523)	225
2	De inquisitie en Hollandse ambtenaren in literaire werken: Jan de Backer (1525) en Angelus Merula (1554)	227
3	De rol van het Hof bij de kettervervolging tot 1534	234
4	De anabaptisten of wederdopers: de roerige jaren 1534-1535	237
5	De vervolging na 1535	244
6	Ambtenaren en ketterij	248
	Besluit	256
6	Netwerken	258
	Inleiding	258
1	Kabeljauwse groepssolidariteit	260
1.1	Het netwerk van Jan van Egmond	260
1.2	De Hoekse en Kabeljauwse twisten (1477-1483): identificatie van de Kabeljauwen	261
1.3	Kabeljauwse netwerken: de mannen rond Jan van Egmond	264
1.4	Kabeljauwen in de Raad	267
2	Patronage	271
2.1	De stadhouders als patroon: de Van Egmonds en Van Nassaus	272
2.2	Makelaars in de Raad	281
2.3	De aanstelling van de procureurs	285
3	Van patronage tot vriendschap. De financiële ambtenaren Thomas Beukelaar en Vincent Cornelisz.	290
4	Familienetwerken	296
4.1	Inleiding	296
4.2	Verwantschapsbanden in cijfers	300
4.3	De grote ambtenarengeslachten	302

5	Gerrit van Assendelft	309
5.1	Het netwerk van Gerrit van Assendelft onder vuur	309
5.2	De groep rond Gerrit van Assendelft	311
5.3	De groep tegen Gerrit van Assendelft	316
5.4	Het voorspel: de opgave van de twee tienden	319
5.5	Het grote conflict	322
5.6	Conclusie: formele procedures en informele praktijken	327
	Besluit	329
	Slot	331
	Conclusie	331
	Epiloog: verbonden voor de Opstand?	342
	Summary	346
	Bijlage 1 Chronologie	358
	Bijlage 2 Biografisch repertorium van de ambtenaren van het Hof van Holland en de Rekenkamer 1483-1558	360
	Bijlage 3 De ambtenaren van het Hof van Holland en de Rekenkamer per ambt gerangschikt 1483-1558	418
	Bijlage 4 Aanwezigheidsfrequentie van de stadhouder, president, raads-heren en procureur-generaal (vanaf 1520) bij het vellen van de vonnissen 1483-1558	422
	Gebruikte afkortingen	426
	Geraadpleegde archieffonds	429
	Geraadpleegde literatuur en bronnenuitgaven	432
	Geraadpleegde databanken	452
	Verantwoording van de illustraties	453
	Lijst met tabellen en figuren	453
	Register	455
	Curriculum vitae	464